

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор” по професионално направление „Науки за земята”, научна специалност „География на рекреацията и туризма”,

разработен от Любен Станев Лалев,
докторант на самостоятелна подготовка към катедра „География на туризма”, ГГФ, СУ „Св. Кл. Охридски”, с научен консултант доц. д-р Мариана Атанасова Асенова

на тема: РОЛЯ НА БИЗНЕС СЕКТОРА ЗА РАЗВИТИЕТО НА НОВА
ТУРИСТИЧЕСКА ДЕСТИНАЦИЯ

рецензент проф. д-р Галина Рашкова
Софийски университет Св. Кл. Охридски”

I. Биографични данни за докторанта

Роденият през 1965 г. в Луковит Любен Станев Лалев придобива образователно-квалификационна степен „професионален бакалавър” по специалност „Организация и управление на хотела и ресторанта”, с професионална квалификация „организатор” в колеж по туризъм към университета „Проф. д-р Асен Златаров”- Бургас (2009 г.) и в същото висше училище през 2011 г. получава образователно-квалификационна степен „магистър”, специалност „туризъм” със специализация „Икономика и организация на туристическия бизнес”.

Професионалната реализация на докторанта е свързана предимно с частния сектор в туризма – съсобственик е на хотел „Дипломат Плаза” в Луковит и едновременно с това е управител на „Дипломат Корпорейшън” ООД, компания за търговия с домакински уреди. Любен Станев е учредител на фондация „Балкански център дипломат” и основател на Център за професионално обучение в Луковит. От представената автобиографична справка е видна неговата обществена ангажираност и

практическа дейност в сектор туризъм; членува също така и в редица неправителствени организации и асоциации (БХРА, БТПП и др.).

II. Актуалност и значимост на дисертационния труд

Предложената за рецензия дисертация е посветена на тематика със съществено значение за съвременното състояние и развитие на България. Факт, който се потвърждава от реалните резултати във всички сфери на обществото е, че няма единомислие и единодействие на публичните и частните субекти по кардинални въпроси за социално-икономическото развитие на страната. В тази връзка проблемът, който анализира в своята дисертация докторантът Любен Станев Лалев е актуален, а именно, необходимостта от осъществяване на съвместни действия на публичните и местните органи на управление с частния производствен сектор, и ролята на туристическите предприятия за утвърждаването на община Луковит като популярно и привлекателно място за развитието на туристическия бизнес. Едновременно с това в дисертацията се поставя сложния за разрешаване въпрос за противоречията между частния и обществен интерес, като докторантът предлага начини (в известна степен палиативни и идеалистични) за намаляване на тяхната острота в името на развитието на Луковит като туристическа дестинация.

III. Обща характеристика и оценка на съдържанието на дисертацията

Основният текст на дисертационния труд е в обем от 229 страници, онагледен е с 45 таблици и 33 фигури. Съдържанието на дисертацията е логически структурирано и включва увод, четири глави, заключение и литература. Отделно от основния текст на работата са представени приложенията. Използваните литературни източници – общо 225, от които 123 български заглавия и 12 интернет източници – показват познанията на докторанта на научно-приложните разработки и трудове на българските и чуждестранните автори по социално-икономическите и екологическите проблеми на туристическото развитие.

В уводната част докторантът правилно обосновава потребността от анализ на поставените в изложението проблеми и подчертава необходимостта от използването на правно-юридически, икономически и др. управленски инструменти за стимулиране на туризма, за изследване тенденциите на неговото развитие, за утвърждаване функциите на туристическите дестинации с оглед засилване на позитивните влияния на туризма; подчертава ролята на бизнеса при изграждането на туристическите дестинации и необходимостта от съчетаване на частния му интерес с управлението на местните власти за опазване на туристическите ресурси, за справедливо разпределение на

ползите от тях за всички заинтересовани субекти, т.е. потребността от целенасочена политика за развитие на туризма.

Като следствие на осъзнатата значимост на проблематиката докторантът Любен Лалев в първата глава, озаглавена „Методологични основи на изследването”, логично е определил обекта и предмета на научното изследване, както целта, така и произтичащите от нея задачи в дисертационния труд. Тук е изложена основната теза, а именно потенциалните възможности за използване на ресурсите на община Луковит за развитие и разнообразяване на туристическото предлагане за утвърждаването ѝ като туристическа дестинация и водещата роля на частния бизнес в тези процеси.

Посочен е и методическият инструментариум, който докторантът е използвал, както в теоретичната част на дисертацията, така и при изложението на авторската концепция за развитието на община Луковит. Той включва проучване и анализ на научни и практико-приложни литературни източници, на нормативно-планови документи, на публикации в интернет сайтове, периодичен печат и медии, теренни изследвания, различни методи – анкетен, анализ и синтез, SWOT – анализ, както и статистически способности за обработка на информацията. Използването в дисертацията на анкетния метод като начин за набиране на емпирична информация за отношенията между публичния и частния сектор, за моментното състояние на субективните нагласи на местното население и туристите е обосновано с недостатъчната информация в официалните източници (НСИ, МИЕТ, НТР и др.), както и с липсата на подобни проучвания конкретно за целите на изграждането на Луковит като нова туристическа дестинация.

Втората глава „Структура на туристическата дестинация” обхваща теоретичните въпроси на туристическата дестинация и функциите на бизнес сектора за нейното развитие. На основата на преглед на научни статии, книги, монографии и приложни разработки на български и чуждестранни автори в параграф 2.1. докторантът Любен Станев Лалев е представил различните акценти в техните анализи на същността на туристическата дестинация. В тази връзка са разгледани многобройните дефиниции на понятието „туристическа дестинация” като авторът на дисертационния труд е подчертал тяхното сходство и е представил собствено определение на термина „нова туристическа дестинация” (стр. 20). Представени са главните елементи на туристическата дестинация и теорията за нейния жизнен цикъл.

В същия параграф на дисертацията е разгледана теорията за сравнителните и конкурентните предимства на туристическата дестинация и са анализирани редица

фактори за нейния успех - реалистични управленски цели, възможности и специфика на дестинацията (ресурси и туристически атракции, включващи характерни културни събития, традиции, обичаи, бит и т.н., които определят уникалността на дестинацията), адекватни реакции на всички заинтересовани субекти, определяне на срокове за реализиране на решенията и оценка на тяхната ефективност от гледна точка на социално-икономическите и екологическите ползи за туристите, местното население, бизнеса и общинските власти. Мисля, че от гледна точка на структурата на изложение на дисертационния труд по-издържано в логически смисъл би било анализът на тази теория да е включен в параграф 2.2. Управление на туристическата дестинация. Функции и задачи.

В параграф 2.1. на дисертацията докторантът е посочил модел за анализ на възможностите за създаване и развитие на туристическа дестинация в условията на конкуренция, който включва анализ на туристическите потоци, определяне на ресурсите с туристическа атрактивност, изследване на туристическото търсене, определяне степента на обвързаност на туристическите услуги с продуктите местно производство.

В параграф 2.2. авторът на дисертацията е включил въпросите за функциите и задачите на управлението на туристическата дестинация. Проблемите за нейното управление са разгледани от докторанта не само от гледна точка на териториалната даденост, но и от потребителната ѝ стойност за туристите и за всички други заинтересовани страни, т.е. той се придържа към разглеждане администрирането на туристическата дестинация като управление на система, включваща всичките ѝ основни елементи. Тук са дефинирани и групите субекти на управление – от частния сектор (инвеститори, собственици/мениджъри на туристически предприятия, оператори), от местните административни структури, от държавните и обществени институции – и е подчертано, че формулирането на главните цели за развитието на дестинацията обединява тези субекти в процеса на нейното управление. Логично са поставени въпросите за значението на визията, мисията, стратегическото планиране, организацията и реализацията на действията на субектите в управлението на дестинацията; подчертана е определящата роля на маркетинга за конкретизирането на пазарните сегменти, за стимулиране на продажбите, за промотирането на дестинацията (използване на съвременни методи за реклама, налагане на марката и имиджа на туристическата дестинация, предоставянето на туристите и на посредниците на обективна информация за качеството на предлаганите услуги). Като възможни

инструменти в управлението Любен Станев Лалев е разгледал следните модели: пространствен модел; модел, с водещата роля на туристите, местното население и доставчиците на туристически продукти, а не на административно определените граници; модел за конкурентоспособност и устойчивост на туристическата дестинация, представящ нейните елементи в седем категории; системен модел на туристическата дестинация.

Съществена част от втората глава е посветена на ролята на туристическия бизнес и на взаимовръзката му с всички заинтересовани партньори за развитието на дадена туристическа дестинация. Анализирани са основните характеристики на функциите на бизнес сектора и по-конкретно на един от основните стопански субекти в туризма - хотела. Посочени са факторите, които оказват влияние при реализацията на неговата мисия: външна икономическа среда, ценова политика, качество и научно управление на човешките ресурси (персонала), подходящи, съобразно условията инструменти за анализ на тенденциите в развитието на туристическата дестинация и други. На основата на техния анализ Любен Лалев е обобщил както съвременните изисквания към дейността на бизнес сектора, така и неговите несъвършенства. В тази връзка докторантът, основавайки се на изследванията в редица научни публикации е подчертал главния дефицит в туристическата политика, а именно липсата на унифицирана система за прогнозиране на тенденциите и за научно обосновано управление на процесите в туризма в интерес на всички заинтересовани субекти, и е изтъкнал подкрепата си за въвеждането на система за мониторинг като ефективен управленски подход за неутрализиране на недостатъците на бизнес сектора. След изследването на същностните характеристики на публичните органи на управление, на неправителствения сектор и на посредниците, и анализирането на взаимоотношенията им с бизнес сектора, докторантът е представил теоретичен модел, чрез който обосновава възможността от взаимодействие между всички субекти за развитие на туристическа дестинация в полза на обществото.

В подкрепа на основната теза на докторанта третата глава от дисертацията, озаглавена „Териториална система на туризма в община Луковит“ е с най-голяма относителна тежест в изложението. Разгледани са природните и антропогенните условия и ресурси, представена е социално-икономическата и демографската характеристика на общината, посочени са тематичните форми на туризъм в територията (екотуризъм, пещерен, пешеходен), както и възможностите за други видове туризъм. В тази връзка е изведен един от основните проблеми – липсата на

комплексен, интегриран туристически продукт. Проучено е състоянието на туристическото търсене и предлагане и в резултат на направения анализ са очертани главните нерешени въпроси – несъществен обем на търсенето от страна на българските и чуждестранните туристи, нерентабилността на материално-техническата база вследствие слабата реализация на предлаганите до момента услуги и непълноценното използване на съществуващите природни и антропогенни ресурси, неучастие на малкия туристически бизнес в общината. В параграф 3.9. на дисертацията е представен хотел „Дипломат Плаза” в различни аспекти на неговата дейност и роля за развитието на туризма в общината. По-конкретно разгледани са настанителната база и заведенията за хранене, равнището на търсенето на предлаганите хотелиерски и ресторантьорски услуги, участието на съсобствениците в развитието на тематичните форми на туризъм и в осигуряването на работни места и подобряване на условията на живот в общината, приносът им в популяризирането на туристическите продукти и усилията им за утвърждаване на Луковит като туристическа дестинация. В следващите два параграфа на дисертацията е направен критичен анализ на състоянието на НПО и на дейността на местната власт. Посочени са изпълнените проекти и проектите в процес на подготовка и реализация на общината, както и основните задачи, засягащи туризма и включени в общинския план за развитие. Като цяло оценката на докторанта за общинския план на развитие е положителна, но е подчертал липсата в него на яснота по два основни проблема: определянето на източниците на финансиране и на контрола по изпълнението на поставените в плановия документ цели. В параграф 3.12. е приложен теоретичният модел на докторанта (разработен във II глава) за ролята на бизнес сектора и неговите връзки с партньорите към анализа на община Луковит за нейното развитие като туристическа дестинация и по всеки елемент от модела са открити основните проблеми за разрешаване.

В последната част на дисертацията Любен Станев е изложил концепцията си за развитие на туристическа дестинация Луковит. На основата на собствените си проучвания докторантът е представил SWOT – анализ на състоянието на туризма в общината, в резултат на който е открил главните проблеми от социално-икономически, екологически и управленски характер. Също така тук са включени основни елементи на концепцията: дефинирана е визията, формулирани са целите и са определени целевите туристически пазари. В подкрепа на разглежданата концепция са анализите на резултатите от анкетните проучвания на автора на нагласите на местното население, на позициите на туристическия бизнес, на предприятията извън

туристическия бранш и на мнението на туристите. Заключителна част на концепцията за развитието на община Луковит като туристическа дестинация включва дефинирането на проблемите и на предложенията за конкретни действия от всички заинтересовани субекти за тяхното преодоляване.

IV. Научни приноси

Приложните и научни постижения на докторанта са в следните насоки:

1. Направено е за първи път цялостно изследване на развитието на туризма в община Луковит с помощта на анализ на търсенето и предлагането на туристическите продукти и услуги.

2. Представена е практико - приложна концепция за развитието на туристическа дестинация Луковит.

3. Създаден е теоретичен модел на взаимните връзки между туристическия бизнес сектор и всички други субекти, заинтересовани от развитието на туристическа дестинация. Моделът може да се използва като управленски инструмент за реализирането на съвременна туристическа политика.

V. Критични бележки и препоръки

1. В автореферата и в представения електронен вариант на дисертацията за рецензиране има известни несъответствия в номерирането на параграфите (в глава II, параграф 3.8.). Неправилно са номерирани таблиците и фигурите в автореферата. Също така като техническа грешка бих отбелязала, че в електронния вариант на дисертацията липсват редица приложения, а приложенията под №№ 7,8,10,11,16 са еднакви по съдържание.

2. Като пропуск в дисертацията смятам, че в трета глава Любен Станев би могъл да представи конкретни данни за 2013 г. и полугодieto на 2014 г. за туристическото търсене на услугите и реализираните приходи от тях на хотел „Дипломат Плаза”, чийто съсобственик е той. Това би увеличило достойнствата на разработката предвид твърденията, че „хотелът е най-успешният представител на бизнес сектора в областта на туризма”.

3. В текста на дисертацията са налице множество повторения и декларативност на част от тезите на докторанта.

4. Като основен недостатък на дисертационния труд е ненаучният изказ на автора, липсата на стилово редактиране и езикова коректура. Това съществено принижавя научните и приложните постижения на докторанта.

VI. Въпрос към докторанта

При наличните данни за търсенето и предлагането и по-конкретно на информацията (табл. 40) за 17,4 % средна заетост за община Луковит (спрямо 26% в България), както и на базата на констатирания от докторанта проблем за нерентабилност на използваната материално-техническа база, въпросът ми е, какви са основанията на докторанта да твърди, че „бизнес секторът в лицето на местните хотелиери и ресторантьори трябва да вземе мерки за разширяване на легловата си база” (153 стр.)?

VI. Заключение

Разработената дисертация засяга актуални въпроси за състоянието и перспективите на развитие на туризма в рамките на многообразните интереси и възникващите на тяхна основа противоречия в дадена туристическа дестинация. Изследвани са и са предложени модели за преодоляване на проблемите с акцент върху необходимостта от взаимовръзка между всички субекти от бизнес сектора, публичните власти, общинското ръководство и посредниците, и възможността за еднопосочни действия в туристическата сфера в полза на обществото. Дисертационният труд е резултат, както на самостоятелното проучване на многобройни научни трудове и публикации на български и чуждестранни автори, така и на практическия опит на докторанта в туристическия бизнес.

Независимо от направените от мен критични бележки в рецензията заявявам **положителната си оценка** на усилията на докторанта. Предлагам на членовете на научното жури да се присъди на Любен Станев Лалев научната и образователната степен „**доктор**” по научна специалност География на рекреацията и туризма.

София, 03.декември 2014 г.

Рецензент:

(проф. д-р Галина Рашкова)